

J. Kozanecki

Województwo bydgoskie (1952-1955)

Ochrona Zabytków 8/3 (30), 204-209

1955

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA

Ryc. 167—168. Toruń — Baszta „Monstrancja”. Stan sprzed i po konserwacji.

PRACE KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWO BYDGOSKIE
(1952—1955)

1. Zagadnienia urbanistyczne

W związku z odbudową i uporządkowaniem, najbardziej zniszczonego w województwie bydgoskim, starego miasta w Grudziądzu (okres zniszczeń 1944/45). runiu opracowuje szczegółowy plan stare-Pracownia Konserwacji Zabytków w Togo miasta w skali 1:1000 oparty na studiach naukowych. Od roku 1953 przystąpiono do odbudowy południowej pierzei rynku.

Oprócz tego w P.K.Z. w Toruniu opracowuje się inne miasta mniej lub wcale nie zniszczone działaniami wojennymi jak: Toruń, Bydgoszcz, Kruszwica.

2. Miejskie budownictwo obronne.

W latach od 1952 do chwili obecnej przeprowadza się remont murów obronnych miast: Chojnic, Chełmna, Inowrocławia, Brodnicy. Nadto przeprowadzono wiele prac badawczych — terenowych, oraz prac nad rekonstrukcją jak i ukształtowaniem terenu dawnych murów miejskich w Toruniu. Koło byłej Gazowni Miejskiej trwają nadal prace konserwatorskie przy rekonstrukcji gotyckich fortyfikacji miejskich będących niegdyś częścią zespołu obronnego Bramy Starotoruńskiej.

Przy ośmiobocznej baszcie obronnej „Monstrancja” położonej przy ul. Podmurnej przeprowadzono prace zabezpieczające, wyrównano koronę murów i pokryto dachem namiotowym (ryc. 167 i 168). Na szczególną uwagę zasługuje również praca przeprowadzona przy rekonstrukcji „Danskera” należącego do zabudowań zamku krzyżackiego z XIV w., położonego nad brzegiem Wisły na pograniczu dawnego Starego i Nowego miasta (ryc. 169 i 170). Z zamku najlepiej zachował się i przetrwał do naszych czasów tzw. „Dansker” w kształcie wieży połączonej z zamkiem gankiem krytym opartym na sklepieniu łuku. Rekonstrukcję tę oparto na istniejących śladach dawniejszych form architektonicznych obiektu¹. Przeprowadzono także remonty przy Mysiej Wieży w Kruszwicy oraz przy ratuszowej wieży w Zninie.

¹ Wykorzystano również pracę C. Steinbrecht'a „Thorn im Mittelalter“.

Ryc. 169—170. Toruń—zamek. Stan sprzed i po konserwacji.

3. Miejskie budownictwo reprezentacyjne i użyteczności publicznej. Chełmno — Ratusz renesansowy. Budowla z XVI w z cegły, otynkowana, na planie prostokąta, zwieńczona piękną attyką renesansową. Od strony wschodniej wieża, w narożnikach cztery wieżyczki, każda o odmiennym kształcie i wysokości. Zabytek ten ulega ostatnio stale postępującemu zniszczeniu, wobec czego opracowuje się dokumentację techniczną na kapitalny remont obiektu; na razie przeprowadza się tutaj prace zabezpieczające przy spękany narożniku północno-wschodnim (ryc. 171).

Grudziądz — Pałac „Opatek“ wraz z zabudowaniami klasztorными benedyktynek. Czas powstania klasztoru przypada na wiek XVII, przebudowy i powiększenie na wiek XVIII. Od roku 1952 do 1954 prowadzono odbudowę obiektu doprowadzając ją do stanu surowego. Prace wykończeniowe kontynuuje obecnie Muzeum Pomorskie jako przyszły użytkownik (ryc. 174—175).

4. Zamki, Pałace, Dwory

Golub, pow. wąbrzeski. Zamek założony przez Krzyżaków ok. roku 1300, położony na wzgórzu na północny zachód od miasta. Zbudowany w czworobok z dziedzińcem pośrodku. Zamek przebudowany w 1623 roku przez Annę Wazównę otrzymuje charakter renesansowy (attyka). Prawie do połowy XIX w. zamek zachowany był w dobrym stanie, dopiero w roku 1842 zawaliła się attyka skrzydła wschodniego, co spowodowało zawalenie się wszystkich sklepień aż do piwnic. Zamek golubski przewidziany jest do całkowitej odbudowy. (Wykonano już inwentaryzację całości wraz z otaczającym terenem oraz dokumentację historyczno-naukową). W latach 1952—54 przeprowadzono prace zabezpieczające przy połudn.-zach. części zamku. W roku 1954 P. K. Z. w Toruniu opracowały projekt wstępny odbudowy całości. W opracowaniu jest dokumentacja techniczna skrzydła zachodniego i południowego (ryc. 172).

Kikół, pow. lipnowski. Pałac z II połowy XVIII wieku niegdyś własność Zboińskich, Piwnickich, Nałęczów. W roku 1952/3 została zabezpieczona prawa strona pałacu. Nad salą sejmikową został założony na murach wieniec żelbetowy i strop,

Ryc. 171. Chełmno — Ratusz.

Ryc. 172. Ruiny zamku w Golubiu.

Ryc. 173. Kikół-palac w czasie prac konserwatorskich w r. 1955.

oraz podciąg nad kolumnadą od frontu, której również groziło runięcie. W bieżącym roku pokryto płaski dach nad salą sejmikową papą i wysmarowano lepikiem, jako tymczasowe zabezpieczenie dachu. Wojewódzki Konserwator Zabytków czyni usilne staranie zdobycia kredytów na całkowitą odbudowę i przekazanie jej na cele kulturalno-oświatowe (ryc. 173).

5. Architektura sakralna.

Inowrocław — kościół romański p. w. N. M. P. tzw. „Ruina”. Od r. 1953 przeprowadza się prace rekonstrukcyjne wnętrza kościoła, polegające na usunięciu zniekształcających przeróbek wykonanych głównie na początku XX wieku i przywróceniu zabytkowi bryły zgodnej z jego charakterem stylowym.

Nieszawa, pow. aleksandrowski. Przy kościele parafialnym p. w. św. Jadwigi z XV w. przeprowadzono poważne prace konserwatorskie, polegające na wymianie całej więźby dachowej, gdyż na skutek niewystarczającego powiązania poprzecznego więzarów dachowych celem pomieszczenia sklepienia kolebkowego w miejsce dawnego stropu płaskiego powstały parcia boczne, które rozsadzały mury na zewnątrz, zagrażając poważnie bezpieczeństwu budowli. Daleko posunięty proces zniszczenia narażonych górnych części murów, więźby dachowej i pokrycia dachowego oraz daremne dwukrotne próby przywrócenia równowagi statycznej konstrukcji przy pomocy ściąągów żelaznych, zadecydowały o dokonaniu gruntownego remontu z przywróceniem dawnego stropu płaskiego i zachowaniem dotychczasowego nachylenia dachu.

Roboty remontowo-budowlane zatem obejmują:

— wykonanie niezbędnych robót rozbiórkowych zniszczonych murów, starej więźby dachowej łącznie z pułapem oraz pokrycia dachowego,

— wykonanie stropu żelbetowo-pustakowego zawieszzonego na podciągach żelbetowych, dźwigających jednocześnie osiowo więzary dachowe,

— wykonanie konstrukcji dachowej — płatwiowej i stojakowej usztywnionej w

Ryc. 174—175. Grudziądz — d. klasztor benedyktynek — widok od strony Wisły. Stan przed i po odbudowie.

Ryc. 176. Młyniec — kościół drewniany.
Stan z 1950 r.

plaszczyźnie więzarów przy pomocy zastrzałów i kleszczy w płaszczyźnie kalenicy — płatwie i miecze,

— wykonanie pokrycia dachowego z dachówki klasztornej i niezbędnych robót blacharskich z blachy cynkowej.

Bydgoszcz — Fara z drugiej poł. XV w. Przy pracach remontowych natrafiono na ślady okna gotyckiego w zakrystii na I piętrze, po ostrożnym odkuciu po lewej stronie wykutego okna odsłonięto datę 1545. — Oprócz tego naprawiano mury, ukończono dwa witraże do prezbiterium oraz odkopano mury prezbiterium na głębokości mniej więcej 1 m.

Bydgoszcz — Kościół rektorski (Klaryski). Budowla o charakterze późnorenansowym. W czasie oczyszczania wieży z gruzu natrafiono na przejście wykonane w miąższu muru z parteru na chór, które zostało odsłonięte.

Chełmża — kościół pokatedralny p. w. św. Trójcy. Budowla gotycka, halowa, trójnawowa z nietynkowaną cegły. Po pożarze spowodowanym przez uderzenie piorunu, wypalone mury zabezpieczono przez założenie prowizorycznego dachu. W roku 1953 w toku prac konserwatorskich ukończono 3 balkony chóru, oczyszczono ściany i doprowadzono kościół do stanu użyteczności (ryc. 179).

Roboty konserwatorskie o mniejszym zakresie przeprowadzone były nadto w następujących obiektach sakralnych:

Nieżywieć, pow. brodnicki. Przy kościele gotyckim o przeróbkach XVIII-wiecznych, przeprowadzono drobne prace remontowe.

Trzebcz, pow. chełmiński — kościół gotycki. W roku 1953 naprawiono okna, zmurszałe gzymsy oraz oczyszczono wnętrze.

Przełożenie dachów i uzupełnienie konstrukcji wykonano w kościołach miasta Koronowa, Golubia i Brześcia Kujawskiego.

6. Budownictwo drewniane.

Aby zabezpieczyć obiekty budownictwa drewnianego, przygotowano wiele dokumentacji naukowych i inwentaryzacji. Wojewódzki Konserwator Zabytków zakupił inwentaryzację zabytkowych obiektów

Ryc. 177. Bydgoszcz — kościół klarysek.
Ołtarz główny. Stan z r. 1955.

Ryc. 178. Chełmno — fragment malowideł ściennych w ratuszu.

drewnianych ze zbiorów Politechniki Gdańskiej. Przystąpiono również do remontu drewnianych kościołów w Młynku (ryc. 176) i Przypuście. Obiekty w. w. należą do jednych z najstarszych obiektów bud. drewnianego na terenie województwa bydgoskiego. Kościół drewniany w Przypuście pow. Aleksandrowski doprowadzono do stanu pierwotnego tj. zmieniono pokrycie dachu dachówką na gonty oraz przeprowadzono kapitalny remont ścian.

Dla ratowania drewnianego budownictwa mieszkalnego przeprowadzono cał-

Ryc. 179. Chełmża — kolegiata. Widok wnętrza na ołtarz główny.

kowity remont chat podcieniowych i okapowych w powiecie chojnickim. Przeniesiono także typową chatę drewnianą z Wdzydz Tucholskich do tworzącego się muzeum skansenowskiego w województwie gdańskim.

7. Budownictwo przemysłowe

Grudziądz — spichrz przy ul. Spichrzowej nr 47. W roku 1953 dokonano odbudowy wszystkich kondygnacji, a w 1954 zakończono roboty remontowo-budowlane.

Toruń — W roku 1953 przeprowadzono remont spichrza przy ul. Łaziennej 16. Przy spichrzu położonym przy ul. Rabiańskiej 23 odrestaurowano ściany zewnętrzne oraz założono instalację gromochronową.

8. Malarstwo i rzeźba

Toruń — spichrz przy ul. Szczytnej nr. 15. Podczas robót remontowych przy spichrzu dokonano ciekawego odkrycia polichromii z przełomu XV/XVI wieku. Odkryte fragmenty stanowią rzadkość w malarstwie średniowiecznym, gdyż posiadają tematykę świecką. Odbito tynki i przystąpiono do konserwacji malowideł (fragmentów). Budynek ze względu na zachowane ogólne założenie i detale architektoniczne oraz zachowane malowidła był — jak można wnioskować — budynkiem mieszkalnym.

Toruń — kościół św. Jakuba. Duże znaczenie mają prace prowadzone nad restauracją wnętrza XVI-wiecznego w tym kościele. Tutaj pod tynkami zachowała się w pierwotnym stanie wspaniała polichromia średniowieczna. Wykonywane prace polegały na odbiciu tynków i zabezpieczeniu malowideł.

Toruń — Muzeum Pomorskie. Przy witrażach średniowiecznych pochodzących z kościoła N. M. P. a obecnie w części znajdujących się w Muzeum Pomorskim, (rok 1386 i 1400) przeprowadzono prace konserwatorskie polegające na wzmocnieniu, zabezpieczeniu i uzupełnieniu siatki ołowianej, uzupełnieniu części brakujących¹.

Bydgoszcz — W kościele rektorskim (Klaryski) przeprowadzono prace zabezpieczające i konserwację stropu kasetonowego ozdobionego kwiecistymi ornamentami, pochodzącego z XVII wieku. Na łuku tęczowym od strony nawy odkryto resztki polichromii

¹ Szczegółowy opis prac ukaże się w druku w przygotowywanym zeszycie III „Teki Konserwatorskiej“.

pierwotnej z XVII w. — trzy medaliony owalne z kompozycjami figuralnymi.

Do tego samego kościoła rewindykowano ołtarz główny z kościoła paraf. z Sypniewa (woj. koszalińskie), pochodzący z kościoła Klarysek. Ołtarz główny fundowany był w r. 1636 przez Annę Modlibogową z Kruszyna jako legat. Przy likwidacji kościoła w 1836 r. przez rząd pruski, ołtarz ten na podstawie uchwały Komisji likwidacyjnej został przydzielony do Sypniewa (ryc. 177). Ołtarz drewniany polichromowany jest dziełem snycerstwa polskiego z przełomu renesansu i baroku.

W kościele paraf. p. w. św. Mikołaja (Fara) dokonano konserwacji obrazu z ołtarza głównego pt. „M. Boska z Dzieciątkiem i różą”. Obraz pochodzi z XVI w. — jest to dzieło jeszcze gotyckie, lecz z elementami renesansowymi.

Okonin, pow. Grudziądz. W kościele parafialnym znajdują się malowidła ściennie pochodzące z trzech epok: gotyckie, późnorenesansowe i barokowe. Stan ich zachowania jest także różny. W roku 1954 w czasie badań ściany odkryto na ścianie pld. dwa duże fragmenty oraz parę drobnych malowideł gotyckich, jak i fragmenty malowideł z XVII i XVIII w. Stwierdzono również istnienie polichromii na ścianie północnej.

Chełmno — Ratusz. Przeprowadzono konserwację malowideł z sali sądowej w ratuszu poch. z 1743 r. (sygn. Jan Roszkowski). Malowidła pokrywają ściany i sklepienie sali, wyobrażają sceny biblijne związane z funkcją sądową (ryc. 178).

Orle, pow. aleksandrowski — kościół parafialny. Oddano do konserwacji dwie rzeźby gotyckie Madonny z Dzieciątkiem, pochodzące z końca XIV i 1 poł. XV w., znalezione na strychu podczas objazdu powiatu w r. 1952.

Runowo Kraińskie, pow. sępoleński — kościół parafialny. Przeprowadzono konserwację portretów Orzelskich z pocz. XVII w., fundatorów kościoła.

W latach sprawozdawczych poddano konserwacji większą ilość obrazów sztalugowych i ołtarzowych z kościoła parafialnego w Mokrem, pow. grudziądzki, z kościoła paraf. w Lipnie i kościoła fil. w Miłyńcu pow. Lipno.

Skępe, pow. Lipno. W kościele OO. Bernardynów przeprowadzono w kaplicy bocznej konserwację barokowych malowideł ściennych Żebrowskiego oraz 4 stacji.

RÓŻNE

PRACE BADAWCZE NA OBSZARZE OSTROWIA TUMSKIEGO WE WROCŁAWIU

Bogaty materiał naukowy przyniosło opracowanie studium historyczno-urbanistycznego Ostrowia Tumskiego we Wrocławiu przeprowadzone w ubiegłym roku przez Komórkę Badań Studiów Wrocławskiego Zakładu P.K.Z. przy współpracy specjalistów różnych dziedzin nauki.

Między innymi stwierdzono istnienie licznych partii murów średniowiecznych, co w konfrontacji z materiałami ikonograficznymi wskazuje na zasięg zabudowy gotyckiej Ostrowa (ryc. 181).

Natrafiono na dalsze fragmenty murów średniowiecznych w piwnicach zburzonych budynków na terenie dawnego zamku leżącego w ptn.-zach. części wyspy. Dokładne zbadanie murów średniowiecznych na tym terenie pozwala na sprawdzenie znanego z ikonografii (plany i szkice Weinera, Wenera, Meriana, Geislera i innych) częściowego zarysu zespołu budynków zwanego na starych planach i sztychach zamkiem (ryc. 180).

Interesujące jest zestawienie istniejących resztek murów średniowiecznych z planem obwarowań grodu i podgrodzia opracowanym przez dr W. Koćkę¹⁾ w wyniku badań archeologicznych prowadzonych w latach 1948—1951. Okazuje się bowiem, że na rozmieszczenie zabudowy gotyckiej wpłynął wał wczesno-średniowieczny, który określił zasięg wcześniejszej zabudowy wewnętrznej istniejącej w momencie przystępowania do prac oraz zapewnił dobre podłoże pod fundamenty.

Podczas opracowywania studium stwierdzono również istnienie bardzo ciekawych relikwów świeckiego budownictwa średniowiecznego na ptn.-wsch. skraju terenu zamkowego. Mianowicie w kilkakrotnie przebudowanym budynku przy ul. św. Marcina, użytkowanym obecnie przez s. s. de Notre Dame, natrafiono obok licznych fragmentów murów średniowiecznych na dwa wnętrza gotyckie, z których jedno zasługuje na szczególną uwagę. Sala ta ograniczona czterema ścianami o wątku gotyckim posiada od strony ptn. dwuprzęsłowy wykusz przykryty dwoma sklepieniami krzyżowymi. Wymiary wnętrza wynoszą ok. 8×4 m. wymiary wykuszu ok. 4,60×2,30 m. Ostro-

¹⁾ Zupełnie pewny jest układ wału w części zachodniej, natomiast w pozostałych przebieg stwierdzony fragmentarycznymi sondażami może ulec pewnym przesunięciom w wyniku badań szczegółowych, aczkolwiek ogólny zarys należy uważać za pewny.

J. Kozanecki